

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра германської і фіно-угорської філології

КУРСОВА РОБОТА

з зіставного мовознавства

на тему: **Засоби вираження часу в сучасних англійській
та українській мовах**

Студентки 3 курсу групи Па 05-20
Напряму підготовки 035 «Філологія»
Спеціальності Германські мови та
літератури (переклад включно),
перша – англійська
Реуцької П. І.
Керівник Березенко В.М., кандидат
філологічних наук, доцент

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка:
ЄКТС _____

м. Київ – 2023 р.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Kyiv National Linguistic University

Department of Germanic and Finno-Ugric Philology

COURSE PAPER

Ways of expressing time in Modern English and Ukrainian

REUTSKA POLINA

Group Pa 05-20

Germanic Philology and Translation Faculty

Research Adviser

Assoc. Prof. **VICTORIA BEREZENKO**

PhD (Linguistics)

Kyiv 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ВИВЧЕННЯ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	6
1.1. Зіставна граматики, її завдання.....	6
1.2. Типологія мов.....	7
1.3. Основні ознаки сучасних англійської та української мов.....	8
1.4. Категорія часу в лінгвістиці.....	11
Висновки до Розділу I.....	12
РОЗДІЛ II. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	15
2.1. Дієслівні форми.....	15
2.1.1. Минулого часу.....	16
2.1.2. Теперішнього часу.....	17
2.1.3. Майбутнього часу.....	19
2.2. Прислівники.....	20
2.3. Прикметники.....	23
2.4. Сполучники.....	26
2.5. Числівники.....	28
Висновки до Розділу II.....	30
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	34
РЕЗЮМЕ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	38
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Курсова робота присвячена дослідженню засобів вираження часу в сучасній англійській та українській мовах. У граматиці **час** позначає категорію, яка вказує на тривалість та черговість подій. Завдяки граматичній **категорії часу** ми встановлюємо логічні зв'язки стосовно того, коли відбуваються події, про які йдеться мова, відносно моменту спілкування. У більшості мов світу виділяють три часи: минулий, теперішній та майбутній. В англійській мові, в свою чергу, ці три часи поділяються на підтипи, що додатково ще можуть підкреслювати **тривалість** та **доконаність** дії. Для того, щоб виразити часи в даних мовах, активно використовуються всі частини мови, такі як дієслово, прикметник, прислівник, сполучник та числівник.

Актуальність роботи зумовлена важливістю знань про способи вираження часу в усіх мовах, у тому числі в англійській та українській, для логічного та зрозумілого вираження думки, удосконалення та розуміння мов.

Об'єктом дослідження є категорія часу в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є різні засоби вираження часу в двох мовах, що порівнюються – в англійській та українській.

Мета роботи полягає у дослідженні та порівнянні способів передачі часу в сучасній англійській та українській мовах.

Мета, зазначена вище, потребує виконання наступних **завдань**:

- проаналізувати праці різних науковців на дану тему;
- визначити основні завдання зіставної граматики;
- виокремити основні ознаки сучасних англійської та української мов;
- надати визначення категорії часу в лінгвістиці;
- виокремити, проаналізувати та порівняти засоби вираження часу в сучасній англійській та українській мовах.

Теоретичне значення курсової роботи полягає в тому, що в ній подано аналіз засобів передачі категорії часу в порівнюваних мовах на основі зіставлення різних частин мови та їх ролі в художньому тексті.

Практична цінність зумовлена можливістю застосування нашої роботи в якості базових знань про категорію часу та способи передачі часу у зіставляваних мовах.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що ми одночасно аналізуємо та порівнюємо способи вираження категорії часу в зіставляваних мовах; визначаємо схожості та відмінності, що підкріплюється прикладами з художньої літератури сучасної англійської та української мов.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети курсової роботи застосовувалися: 1) зіставний метод для порівняння засобів вираження часу в сучасній англійській та українській мовах; 2) індукційний метод для демонстрації закономірностей в творенні частин мов із часовим значенням; 3) метод суцільної вибірки для демонстрації прикладів різних засобів вираження часу.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ВИВЧЕННЯ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1.1. Зіставна граматики, її завдання

Зіставна граматики, що є розділом порівняльної типології, була найважливішим розділом лінгвістики в Європі 19-го століття. Науковці тих часів зосереджувалися на дослідженні зв'язку між мовами та групами мов, у першу чергу зважаючи на їхнього спільного «предка».

М. Форстер (2011) глибоко дослідив та проаналізував праці німецьких філософів та лінгвістів 19-го сторіччя. Він особливо відзначає внесок німецького дослідника Фрідріха Шлегеля, який був одним із перших, хто застосував науковий підхід під час порівняння мов. Учений наводить приклади з грецької, латинської, перської та німецької мов, щоб показати походження цих різних форм від індоєвропейської мови. Інший німецький філософ Вільгельм фон Гумбольдт у своїх працях неодноразово стверджував, що порівняльне вивчення граматики є головним завданням емпіричного дослідження мов (Forster, 2011). У 20-му столітті ряд вчених запропонували нові підходи у зіставленні різних мов: Е. Сапір, Д. Грінберг, Ю. Жлуктенко, М. Калінович, тощо.

Метою зіставної граматики є встановлення спільних (**ізоморфних**) і відмінних (**аломорфних**) рис в граматичних структурах зіставляваних мов і визначення на цій основі їхніх типологічних класів. Таким чином стає легше відрізнити одну групу мов від інших (Aarts, Wekker, 1987). Так, наприклад, ізоморфною рисою англійської та української мов є існування в них частин мови, а аломорфною – герундій в англійській мові, який відсутній в українській.

Також завданням зіставної граматики є проведення детального аналізу феноменів, закономірностей або відмінностей в мовах, що порівнюються.

Таким чином науковці можуть виявити: **унікалії** (риси, що характерні тільки одній мові), **домінантні** та **рецесивні риси** однієї або декількох мов, тощо.

1.2. Типологія мов

Упродовж 19-го століття і до розробки структуралістами нових підходів до типологічних проблем у другій чверті 20-го століття домінуючим підходом була так звана **морфологічна типологія**, для якої характерним був поділ мов на ізолюючі, аглютинативні та флективні (Greenberg, 1974). Вченим важко сказати точно, коли ідеї типології в лінгвістиці були висунуті вперше, проте є декілька науковців, чії роботи на цю тему дали початок для розвитку цієї науки.

Як вже зазначалося вище, Фрідріх Шлегель був одним із перших, хто, спираючись на морфологічні характеристики, запропонував типологічну структуру для аналізу та порівняння мов. Таким чином науковець виділив два типи мов: **флективні** та **афіксальні**. Згідно з М. Форстером (2011), послідовникам Фрідріха здавалося, що неможливо поділити всі мови тільки на два типи, так як існувало багато мов, які не підпадали під ці характеристики. Тому брат Фрідріха, Август Шлегель, поділив мови на: **флективні, афіксальні, безафіксні**. Важливість його спостережень полягала у визнанні того факту, що лінгвістичні характеристики показують корелятивні закономірності, так що наявність однієї конкретної характеристики або властивості часто передбачає наявність (або відсутність) деяких інших характеристик (Shibatani, Vunon, 1995).

На сьогоднішній день типологічна класифікація мов загалом базується на подібностях та відмінностях будови, принципах організації різних мов, незважаючи на їхню генетичну спорідненість (Greenberg, 2010). На думку П. Рамата (1987), найвагоміший внесок для сучасної типології мов був зроблений Вільгельмом фон Гумбольдтом, який розрізняв чотири типи мов: *ізолюючі, аглютинативні, флективні, інкорпоруючі*. У нашому дослідженні особливу увагу звертаємо на **флективний тип**, для якого мов найбільш характерним є застосування багатозначних афіксів, які поєднуються з

основою слова і можуть приєднуватися до різних його частин, напр., префікси, суфікси, тощо (Форстер, 2011). Згідно з Кочерганом М. П. (2001) флективні мови діляться на *синтетичні* та *аналітичні*.

До **синтетичних** мов належить сучасна українська мова, в якій граматичне значення слів виражається за допомогою флексій, формотворчих афіксів, тощо. Також для мов цього типу порядок слів не настільки важливий, як для аналітичних мов, і спостерігається високий ступінь узгодження різних частин речення, наприклад у реченні «*Щоб чужая дитиночка за рідною стала?*» (Чурай, 1950, с. 1) одина синтетично виражається три рази за допомогою закінчень.

У свою чергу в **аналітичних** мовах, до яких належить сучасна англійська, дотримуємося фіксованого порядку слів у реченні. Окрім цього, для таких мов не характерні морфологічні зміни в словах, граматичні зв'язки утворюють окремі службові слова, а граматичні категорії передають зміною порядку слів (утворення питального речення в англійській мові).

Варто зауважити – ми не вважаємо правильним твердження, що певна мова належить до одного типу, оскільки їй можуть бути притаманні властивості різних типів. Проте в такій мові існуватимуть характеристики, що відіграють вирішальну роль при утворенні слів та побудові речень.

1.3. Основні ознаки сучасних англійської та української мов

Оскільки українська та англійська мови відносяться до різних типів (*синтетична* та *аналітична*), вони мають велику кількість відмінностей і характеристик, які важко збагнути тим, хто вивчає їх у якості іноземної мови. Проте ми можемо виокремити деякі прикметні ознаки різних частин мови та будови речень сучасної англійської та української мов.

Як вже було зазначено раніше, англійська має досить чіткий **порядок слів** у реченні, і, якщо його порушити, втрачається синтаксичний зв'язок між словами (особливо при зміні місцями додатка та підмета). В українській мові порядок слів у реченні змінювати можна, але треба зважати на контекст та

настрій повідомлення. Це можливо завдяки тому, що українська мова є синтетичною і використовує **флексії**, тому якщо переставити слово в реченні, у більшості випадків буде зрозуміло, з якими іншими словами і як само воно пов'язане.

Порядок слів в порівнюваних мовах поділяють на прямий і непрямий. Прямий має схему: підмет, присудок, додаток, обставина. Як зазначає В. Бабич (2019) справді цікавою ознакою є саме **непрямий** порядок слів (або інверсія), який найбільше використовується саме в англійській мові для утворення питальних речень, коли частина підмета (модальне/допоміжне дієслово) розташовується перед підметом.

В українській мові також є **інверсія**, але ця ознака не є домінантною і найчастіше зустрічається в художніх творах, напр., «*Життя ще довге перед мною, Я молодий, я ще й не жив... Чого ж горючою сльозою свою я пісню окропив?*» (Рутківський, 2007).

Що стосується частин мови, в англійській та українській можемо побачити: 1) іменник; 2) прикметник; 3) сполучник; 4) числівник; 5) займенник; 6) дієслово; 7) прислівник; 8) модальні слова; 9) прийменник; 10) частка; 11) вигук. Проте, за словами Карамішевої І. (2017), цікавим явищем для української мови є наявність ще однієї частини мови в англійській: **артикль**. Означені (*the*) та неозначені (*a/an*) артиклі характеризують іменники та вказують на те, чи іменники відомі читачеві, чи мова йде про загальне явище. В українській мові при перекладі англійських речень з артиклями, можна використовувати займенники або змінювати порядок слів, напр., «*What his sister has seen in the man was beyond him*» – «*Що його сестра знайшла в цьому чоловікові, він не міг збагнути*» (London, 1909, p. 314).

Прикметники в порівнюваних мовах діляться на: 1) якісні (безпосередня ознака предмета, напр., *великий* – *big*); 2) відносні (ознака предмета, пов'язана з іншим предметом, напр., *wooden* – *дерев'яний*). І. Корунець (2003) також додає до переліку присвійно-відносні прикметники

(*Shakespearian* – *Шекспірівський*) та суплетивні (ті, що мають ступені порівняння).

Однак в англійській мові, на відміну від української, відсутні присвійні прикметники (*Оксанин, доньчин*), тому найчастіше вживається присвійний відмінок іменника (*daughter's*). Також важливою різницею між мовами є те, що значення, які українською виражаються за допомогою відносних прикметників, англійською передаються іменником, напр., «*All he could tell was that he was standing in the stone fireplace...*» (Rowling, 1998, p. 37).

В українській мові є три основних **граматичних роди іменників**: чоловічий, жіночий, середній, а також є спільний рід (*базика, нероба*, тощо). В англійській мові також є три роди, проте найчастіше їх не можна визначити за закінченням слова. До певного роду в англійській мові відносяться іменники-особи з відповідною статтю (*woman, girl* – жіночий рід), а деякі іменники мають окремі слова для позначення різного роду, напр., *wizard – witch, monk – nun* (Бабич, 2019). Також для виділення іменників жіночого роду можуть використовуватися спеціальні суфікси, такі як *-ess, -ine, -ette, -ка*. А для уточнення роду можна додати займенники, напр., *she-wolf, he-goat, etc.*

За словами О. Пилипчука (2012) дієслово, яке є складною частиною мови як в сучасній українській, так і в англійській мові, також має ряд особливостей у зіставлюваних мовах. По-перше, важливою рисою англійської мови є наявність **фразових дієслів**, які складаються з власне дієслова та прийменника (іноді прислівника) і значення яких часом важко зрозуміти, якщо знати переклад тільки дієслова або тільки прийменника. Згідно зі спостереженнями І. Корунця (2003) українською такі дієслова найчастіше перекладаються одним словом, рідше описово, напр., «*He could be a Slytherin spy, trying to find out about our new training program*» – «*А що як це шпигун зі Слізеріну намагається сфотографувати нашу нову програму*» (Rowling, 1998, p. 123).

По-друге, в українській мові існують **зворотні дієслова** і продуктивним методом їхнього творення є додавання афікса **-ся**. В англійській мові дане явище відсутнє, тому до дієслова додають зворотний займенник, напр., *yourself, myself, himself* (Rossiter, 2021).

По-третє, в англійській мові є характерне явище – **герундій**, що є особливою формою дієслова з закінченням *-ing*. Герундій вживається у різноманітних ситуаціях і виступає в якості різних частин мови, і, як зазначає Л. Гапоненко (2016), хоч в українській часто є потрібні відповідники, найчастіше переклад виконується за допомогою дієприслівників або дієприкметників та підрядних речень, напр., «*What was the use of doing great things if I could have a better time telling her what I was going to do?*» – «Який сенс у тому, щоб робити великі справи, якщо мені було б легше просто розповісти їй, що я збираюся зробити?» (Fitzgerald, 1925, p.188).

Зазначені вище ознаки не є єдиними, проте вони найбільш розповсюджені та цікаві в зіставлюваних мовах. Порівняння ознак сучасної української та англійської на прикладах з художніх творів обох мов дало можливість одночасно побачити **ізоморфні** та **аломорфні** риси та особливості структури речень та частин мови.

1.4. Категорія часу в лінгвістиці

Людина сприймає час у вигляді певних відрізків. Згідно з В. Барчуком (2011) ці відрізки можна описати за допомогою часових понять тривалості та нетривалості, початку та кінця, одночасності й різночасності, повільності та швидкості, які так чи інакше проявляються в мові: граматичні засоби, такі як префікс *за-* в українській, певною мірою виражають ідею початку дії, напр., «...і заспівав безжурно по-одеському, на жидівський манер, з вихилясами та з викликом...» (Багрянний, 1946, с. 213). В англійській мові це реалізується завдяки дієслову *to start*, напр., «*Gatsby started to speak, changed his mind, but not before Tom wheeled and faced him expectantly*» (Fitzgerald, 1925, p. 97). Подібні засоби вираження перебігу дії у часі через мову можуть позначатися

терміном **темпоральність**, що вказує на загальний часовий вияв. За словами С. Романюк (2012), темпоральність є семантичною категорією, яка показує розуміння людиною часу, що позначає ситуації в контексті **моменту мовлення** мовця. В арсеналі мовця є взаємопов'язані мовні засоби, які підбираються ним для передачі задуманого змісту.

А. Грищенко (2002) вважає, що момент мовлення – це точка відліку, що локалізує дію в часовому просторі, а також певний часовий орієнтир виконання дії, що може: 1) здійснюватися до моменту мовлення; 2) відбуватися одночасно з моментом мовлення; 3) виконуватися після моменту мовлення. **Мовець** локалізує дію стосовно моменту мовлення в одному з трьох часових планів: минулому, теперішньому та майбутньому.

В. Барчук (2011) виокремлює наступні компоненти структури темпоральності: 1) інтервал (вказує на початок, кінець або тривалість дії або стану); 2) час (давноминулий, минулий, теперішній та майбутній); 3) таксис (передування, наступність дії). Проаналізувавши дані складники, ми можемо побачити, що в основі категорії темпоральності лежить граматична категорія часу. На думку Л. Кричун (2017) **категорія часу** відіграє одну з найважливіших ролей у системі дієслівних категорій, оскільки час дієслова встановлює синтаксичну предикативність, за допомогою якої передається відношення мовленого щодо дійсності.

Вважається, що дієслово та його форми є головними засобами для локалізації дії мовцем в минулому, теперішньому та майбутньому. Проте ми погоджуємося з твердженням В. Кляйна (2009) про те, що інші частини мови, такі як прикметник, прислівник, сполучник та числівник, також здатні розташовувати подію на темпоральній осі та виражати **граматичний час**, що ми й розглянемо в наступному розділі.

Висновки до Розділу I

У цьому розділі ми визначили сутність основних термінів, що стосуються теми дослідження. Зокрема, нами було визначено, що **зіставна**

граматика займається виявленням ізоморфних та аломорфних рис, унікалій, домінантних та рецесивних рис у порівнюваних мовах, що допомагає нам віднести їх до певних типологічних класів.

У своїх роботах В. Джонс, Ф. Шлегель, А. Шлегель та В. ф. Гумбольдт почали глибоко аналізувати та зіставляти граматику різних мов. Це дало змогу побачити певні схожості та розбіжності у мовах та віднести їх до **типологічних класів**.

Наразі **типологією** розглядається поділ мов на ізолюючі, аглютинативні, інкорпоруючі та флективні. Для нашого дослідження важливими є саме **флективні мови**, оскільки до них відносяться сучасна англійська та українська. Однак англійська належить до **аналітичного типу**, а українська - до **синтетичного**. Тобто для вираження граматичного значення в англійській мові велику роль відіграють службові частини мови та фіксований порядок слів у реченні, у той час як в українській важливим є використання флексії та афіксів у межах слова. Через це порівнювані мови мають велику кількість розбіжностей в деяких ознаках, які описали В. Бабич, І. Карамішева, І. Корунець, О. Пилипчук, А. Росітер, Л. Гапоненко. Наприклад, в українській відсутні артиклі, фразові дієслова, герундій. В англійській же мові немає зворотних дієслів, присвійних прикметників, тощо. Проте досліджувані мови також мають схожі риси, оскільки, як нами зазначалося а цьому розділі, одна мова може мати характеристики різних типологічних класів, які, однак, не є визначальними для неї. Таким чином в англійській та українській майже повністю співпадає поділ частин мови, наявність граматичних родів іменника, інфінітиву, тощо.

Також ми описали поняття категорії часу та темпоральності, які присутні в обох мовах та дослідженням яких активно займалися В. Барчук, С. Романюк, В. Кляйн, Л. Кричун, А. Грищенко. Ми визначили, що поняття **темпоральності** невід'ємно пов'язане з мовними засобами, завдяки яким мовець може зрозуміти та описати подію, що знаходиться в певному часовому проміжку. У структурі темпоральності виділяємо три складники:

інтервал, час та таксис. Розуміння цих понять дає нам змогу стверджувати, що категорія часу має відношення до категорії темпоральності. Нами було зазначено, що граматична **категорія часу** вказує на відношення дії до моменту мовлення. Сам **момент мовлення** є точкою відліку, відносно якої мовець розташовує дію у минулому, теперішньому або майбутньому. Це можна зробити за допомогою різних частин мов, у тому числі прикметника, прислівника, сполучника та числівника, що буде висвітлено у Розділі II.

РОЗДІЛ II

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У сучасній англійській та українській мовах час виражається великою кількістю різноманітних мовних одиниць. Всі вони взаємодіють один з одним, завдяки чому мовець здатен зрозуміло та повноцінно описати дію, подію або стан та правильно розмістити їх в часовому просторі.

Дієслово та дієслівні форми виступають основними способами для вираження часу в обох мовах. Такі частини мови, як: прислівник, прикметник, сполучник, числівник, тощо – є периферійними засобами передачі минулого, теперішнього або майбутнього часів. Однак це не робить їх менш важливими, оскільки нерідко саме від них залежить вибір конкретної дієслівної форми, а також вони можуть полегшувати процес локалізації часу на темпоральній осі. У цьому розділі ми розглянемо всі мовні одиниці, зазначені вище.

2.1. Дієслівні форми

У минулому розділі нами було вказано на те, що дієслово та його форми як в українській, так і в англійській мовах виступають центральними засобами відображення категорії часу. І. Ярошевич (2006) в українській мові виокремлює такі дієслівні форми: 1) із закінченням на *-но, -то*; 2) способів (дійсний, умовний та наказовий); 3) дієприкметники; 4) дієприслівники; 5) інфінітив.

Бачимо, що в обох мовах є **неозначена форма** дієслова, напр., «*At last he forced himself to speak*» (Rowling, 1998, p. 224); «*Досі йому вдавалося говорити зміною мовою тільки тоді, коли він опинявся перед справжньою змією*» (Роулінг, 1998, с. 223).

Згідно з І. Депраетере та Ч. Лангфорд (2019), в англійській також є **форма минулого часу** (друга форма), яка найчастіше використовується для

вираження простого минулого (Past Simple), наприклад: «*The firm's representative and I had lunch and worked out a deal*» (Abagnale, 1980, p. 152). Третя форма – дієприкметник минулого часу (Past Participle), що утворює часи групи Perfect. Також можна виділити дієприкметник теперішнього часу (Present Participle), що зазвичай використовується для вираження часів групи Continuous. В українській мові майже за всі ці функції відповідає дійсний спосіб дієслова, що може змінюватися в залежності від потрібної категорії часу. Розглянемо детально наступні дієслівні форми:

2.1.1 Минулого часу. В сучасній англійській мові до групи Past належать 4 часи: Past Simple, Past Continuous, Past Perfect та Past Perfect Continuous. Як і в українській мові, минулий час вказує на дії, що вже відбулися в якийсь момент або тривали деякий час до моменту мовлення.

У реченні «*We flew a trip in here at eight o'clock this morning...*» (Abagnale, 1980, p. 27) використано **Past Simple**, який формується за допомогою другої форми дієслова, а сам час позначається фразою «*at eight o'clock this morning*», що вказує на точний час виконання дії в минулому. В реченні українською мовою «*Матір не змогла добитися сьогодні в обід*» (Кідрук, 2017, с. 297) можемо спостерігати використання дієслова доконаного виду, що утворилося за допомогою префікса з- та закінчення -ла (позначає третю особу однини, жіночий рід). Дієслова доконаного виду мають особливі префікси з-, с-, зі-, в-, за-, на-, по-, про-, при-, тощо, які вказують на те, що дія вже завершена.

Час **Past Continuous** описує дію, що почалася в минулому та продовжувалася протягом певного часу одночасно з іншою короткочасною дією. У реченні «*I was just sitting in the U bend, thinking about death, and it fell right through the top of my head...*» (Rowling, 1998, p. 165) використовується допоміжне дієслово *to be* (друга форма) та закінчення -ing, що приєднується до інфінітиву *to sit*. В українському перекладеному реченні «*Я сиділа собі в каналізаційній трубі і думала про смерть, а вона впала мені просто на голову...*» (Роулінг, 1998, с. 173) бачимо використання дієслів недоконаного

виду із закінченням *-ла*, що вказує на минулий час та на жіночий рід. Щоб зробити з даного дієслова недоконаного виду дієслово доконаного виду, треба змінити суфікси або додати префікс *по-* (*подумала*).

Час **Past Perfect** в англійській мові виражає минулу дію, що відбулася раніше за іншу минулу дію. Це можна побачити у наступному прикладі: «*They weren't happy, and neither of them had touched the chicken or the ale...*» (Fitzgerald, 1925, p. 114). Для побудови другої частини речення використали допоміжне слово *to have* та дієслово *to finish* у другій формі. Проте якщо використовувати неправильне дієслово в Past Perfect, то треба вживати його у третій дієслівній формі: «*...and in his earnestness his hand had fallen upon and covered her own*» (Fitzgerald, 1925, p. 114). У свою чергу, **Past Perfect Continuous** підкреслює тривалість минулої дії, що була виконана раніше за іншу минулу дію, наприклад: «*Suppose Tom found out that Daisy had been driving*» (Fitzgerald, 1925, p. 114). В даному прикладі допоміжне слово *to have* використовуємо разом із дієсловом *to be* (третя дієслівна форма) та дієслово *to drive* із закінченням *-ing*, щоб вказати на тривалість.

В українській мові існує поняття **давноминулого часу**, коли разом із дієсловом в минулій формі використовується допоміжне слово *бути*, напр., *ходила була, почав був*. Проте в сучасній українській мові ця конструкція зустрічається досить рідко.

2.1.2. Теперішнього часу. Взагалі формування часів в українській мові в порівнянні з англійською набагато складніше, оскільки, як було зазначено раніше, українська є синтетичною мовою, а англійська – аналітичною. Таким чином, форми теперішнього часу в українській мові створюються за допомогою приєднання певних закінчень, що виражають одночасно особу, число та дійсний спосіб.

Зазвичай теперішній час описує дію, що відбувається в даний момент або збігається з моментом, коли про цю дію говорить мовець. Л. Попович (2016) називає такий теперішній час **актуальним** в українській мові, а в англійській це **Present Continuous**. Наприклад: «*Вам здається, що вони десь*

і зараз страждають через вас, — резюмував лікар» (Павлюк, 2020, с. 439); «*Right now we ’re using only a temporary ID card made of paper...*» (Abagnale, 1980, р. 34). В цих прикладах в українській мові використовується прислівник *зараз*, що виражає теперішній час та дієслово *страждати*, яке має закінчення *-ють* в третій особі однини, а в англійській мові – допоміжне дієслово *to be* та закінчення *-ing* в дієслові *to use*.

Неактуальний теперішній час описує дії, які не мають певних часових обмежень. У більшості випадків це регулярна або постійна дія, напр., «*Here’s another thing I always carry*» (Fitzgerald, 1925, р. 57). В англійській мові для цього використовується **Present Simple**. Цей час утворюється за допомогою першої форми дієслова, але в третій особі однини додається закінчення *-s /-es*, напр., «*But no one knows the woman’s name, and no one cares*» (Fitzgerald, 1925, р. 139).

Також до групи Present відносяться часи **Present Perfect** та **Present Perfect Continuous**, які показують важливість минулої виконаної дії для теперішнього часу. У більшості випадків у таких реченнях відсутній точний час виконання дії, або використовуються прислівники, що вказують на нещодавнє виконання (*recently, lately*). У реченні «*“We wanted to ask you if you ’ve seen anything funny lately,” said Hermione quickly*» (Rowling, 1998, р. 113) для утворення часу Present Perfect використовується допоміжне слово *have*, а також третя форма неправильного дієслова (irregular verb) *to see*.

Present Perfect Continuous позначає: дію, що відбулася в минулому і мовець наголошує на її тривалості; дію, що закінчилася якраз в момент початку мовлення; минулу дію, що показує результат тривалого процесу. У реченні «*She has been living on casino free lunches for three days*» (Abagnale, 1980, р. 106) бачимо допоміжні *have been*, а також закінчення *-ing* у дієслова, що вказує на тривалість дії.

Хоча вище згадані часи не виражають теперішню дію напряму, вони все ж таки пов’язані з теперішнім моментом, тому й мають відношення до групи Present в англійській мові.

Як в англійській, так і в українській мовах існують певні винятки, як от наприклад використання теперішнього часу для вираження майбутньої дії, напр., «*Я завтра їду й заберу їх*» (Підмогильний, 1927, с. 100). У цьому прикладі використовується прислівник *завтра*, що виражає майбутній час та дієслово *їхати*, яке має закінчення *-у* в першій особі однини. О. Пономарів (2008) також називає це **теперішньо-майбутнім часом**. Варто зазначити про можливість використання Present Continuous для опису майбутньої запланованої події, яка була узгоджена заздалегідь, і в англійській мові, напр., «*And don't forget we're going up in the hydroplane tomorrow morning, at nine o'clock*» (Fitzgerald, 1925, p. 46).

2.1.3. Майбутнього часу. Як і в теперішньому та минулому часах в англійській мові, група Future включає в себе чотири часи: Future Simple, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect Continuous.

Для утворення **Future Simple** застосовуємо модальне дієслово *will* та неозначену форму дієслова після нього, напр., «*...and they will give you a better impression than my generalities...*» (Fitzgerald, 1925, p. 52). У **Future Continuous**, який виражає майбутню тривалу дію, що відбуватиметься в певний момент, до модального дієслова *will* потрібно додати дієслово *to be* та дієприкметник теперішнього часу. Наприклад: «*A pilot will be visiting your campus on Monday, September 9...*» (Abagnale, 1980, p. 139).

Future Perfect виражає майбутню дію, що завершиться до певного моменту в майбутньому. Він утворюється за допомогою *will + have* та дієслова у третій формі або з закінченням *-ed*. **Future Perfect Continuous** позначає дію, що триватиме деякий час і завершиться до певного моменту в майбутньому. Цей час потребує допоміжних *will + have +* третя форма допоміжного слова *to be*, а також дієприкметник теперішнього часу. Варто зазначити, що обидва часи майже не зустрічаються в художній творчості, що використані нами в цьому дослідженні.

Згідно з Л. Марчило (1999), в українській мові майбутній час також можна розділити на певні види: **майбутній недоконаний** (синтетична та аналітична форми) та **майбутній доконаний**.

Синтетична форма майбутнього недоконаного часу будується наступним способом: інфінітив + суфікс майбутнього часу *-м-* + тематичний суфікс *-е-* + особове закінчення, напр., *ти робиш-м-е-ш, вони робиш-м-уть*.

Аналітична форма майбутнього недоконаного часу утворюється за допомогою особових форм дієслова *бути* та неозначених форм дієслів недоконаного виду, напр., «*Будуть там усякі дурниці говорити...*» (Багрянний, 1946, с. 159). Аналітична форма нагадує будову Future Simple в англійській, так як сама мова, як вже зазначалося раніше, є аналітичною.

Для побудови **майбутнього доконаного часу** використовуємо префікси доконаного виду, такі самі, як і в дієсловах у минулому часі, проте вживаємо інші закінчення та суфікси. Порівнюємо два приклади: «*Я сидітиму тут і дивитимусь, як ти помреш, Гаррі Поттере*» (Роулінг, 1998, с. 239); «*Ходімо подивимось*» (Роулінг, 1998, с. 118).

2.2. Прислівники

Прислівник, що є самостійною частиною мови, грає важливу роль у побудові речення та вираження часу в ньому. В. Кляйн (2009), спираючись на функції у реченні, ділить прислівники з темпоральним значенням в англійській мові на такі види: 1) прислівники, що вказують на розташування дії у часі; 2) прислівники, що передають тривалість; 3) прислівники, що виражають частотність. Цей розподіл є не таким повним, у порівнянні з тим, що бачимо в роботах О. Бачишиної (2016). Вона розглядає такі види **прислівників часу**: 1) прислівники-локалізатори дії; 2) прислівники межі дії; 3) частотно-часові прислівники; 4) перспективно-часові прислівники. У нашому аналізі ми використовуватимемо цю класифікацію, тому що вона найточніше передає структуру категорії темпоральності.

1. **Прислівники-локалізатори дії:** показують час, коли дія відбувається (*означені прислівники*); відкидають можливість виконання дії (*заперечні прислівники*); не передають точний час, але вказують на минуле, теперішнє чи майбутнє (*неозначені прислівники*).

До **означених прислівників** належать прислівники *potim – later, раніше – earlier/before, згодом – afterward, тепер – now, вчора – yesterday*, тощо. Наприклад: «*Her name is Elsa Kristiansson and she will meet with you later today*» (Abagnale, 1980, p. 187). У цьому реченні означений прислівник *later* вказує на майбутню дію, що станеться після інших дій, а в реченні «*Герміона налила у кожену склянку по великій порції настійки, а potim тремтячою рукою витрусила волосину зі своєї пляшечки у першу склянку*» (Роулінг, 1998, с. 163) прислівник *potim* вказує на минулу дію, що відбулася після іншої минулої дії. В даних прикладах прислівник *potim (later)* впорядковує дії в часі.

До **заперечних прислівників** належить прислівник *ніколи – never*, напр. «*Я Герміоні цього ніколи не пробачу...*» (Роулінг, 1998, с. 209). Прислівник повністю заперечує можливість виконання дії в майбутньому. У реченні «*...it was an extraordinary gift for hope, a romantic readiness such as I have never found in any other person...*» (Fitzgerald, 1925, p. 5) виключається можливість виконання дії в проміжку з минулого до теперішнього часу.

До **неозначених прислівників** можемо віднести: *колись – someday/once, коли, подеколи – sometimes, якось*, тощо. Наприклад: «*Ну, якщо ти так багато начитався страшних книжок, то розкажеш мені колись*» (Багрянний, 1946, с. 68); «*Well, he told me once he was an Oxford man*» (Fitzgerald, 1925, p. 43). У першому прикладі мова йде про дію в невизначеному майбутньому, а у другому – про дію, що відбулася в невизначеному минулому.

2. **Прислівники межі дії** вказують на тривалість дії; на час, коли дія почалася та до якого моменту завершиться. Прислівники *відтепер, змолоду* вказують на момент, коли дія почалася, і формуються за допомогою

префіксів *від-*, *з-*. В англійській мові для позначення початку дії можуть вживатися прислівники *henceforth*, *since (then)*; ідіоматичні вирази (*from now on*); прийменники в поєднанні з датами або днями тижня (*since 2006*). Наприклад, «*Henceforth I never will be Romeo*» – «*Я відтепер не буду вже Ромео*» (Shakespeare, 1597, р. 8); «*I'd never seen him since then*» – «*Відтоді я його не бачив*» (Fitzgerald, 1925, р. 217).

Межу, до якої дія завершиться, в українській мові виражають прислівники з префіксами *до-*, *по-*, які є менш продуктивними, ніж інші префікси, тому вони утворюють небагато слів: *допоки*, *досі*, *понині*, *поки*, тощо. Наприклад: «*Там досі стоїть дерев'яний будинок з еркерами та слуховим вікном*» (Кідрук, 2017, с. 402).

В англійській мові на межу завершення дії найчастіше вказують **сполучники часу** – *till/until*. Наприклад: «*Ellis coughs from his place on the wall; she waits until he stops*» (Keseey, 1962, р. 38).

До прислівників, що вказують на час, протягом якого тривала певна дія, належать: *вічно*, *довго*, *завжди*, тощо. Наприклад: «*Степан довго розважав, сидячи на лаві, і вирішив піти тільки потому, як складе іспита*» (Підмогильний, 1928, с. 15). У цьому прикладі бачимо дієслово недоконаного виду *розважав*, що вказує на тривалу дію в минулому часі.

Англійськими відповідниками для наведених вище українських прислівників можуть бути прислівникові фрази (*for a long time*), або прислівник *always*. Наприклад: «*He didn't say any more, but we've always been unusually communicative in a reserved way*» – «*До цього він нічого не додав, але ми з ним завжди чудово розуміли одне одного без зайвих слів*» (Fitzgerald, 1925, р. 3). В останньому прикладі в англійському реченні використовується час Present Perfect, так як дія відбувалася в минулому і продовжується в теперішньому часі.

3. Перспективно-часові прислівники вказують на момент у майбутньому, коли має відбутися дія, напр., *невдовзі*, *ось-ось*, *скоро*, *завтра*. У реченні «*Я знав, що вона помчала перевіряти мої слова. І знав, що скоро*

повернеться» (Павлюк, 2019, с. 503) прислівник *скоро* вживається з дієсловом доконаного виду майбутнього часу. У англійському реченні «*I hope you will be well soon, min herre,*” said Karl in his accented English before closing the door» (Abagnale, 1980, p. 291) прислівник *soon* має те саме значення, що й український прислівник *скоро* та вживається зі звичайним майбутнім часом.

4. У свою чергу **частотно-часові прислівники** показують частоту виконання дії, напр., *іноді, часом, щовечора, щодня, щоліта*. У реченні «*Наступного дня до школи з'явилася її бабуся, дуже перепрошувала, пояснювала, що Софії часом сняться кошмари...*» (Кідрук, 2017, с. 307) частотно-часовий прислівник вжито в теперішньому часі, хоча сама дія повторюється і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому.

В англійській мові до частотно-часових прислівників належать *sometimes, often*, а також фрази з визначником (determiner) *every*: *every day, every summer, every evening*. Наприклад: «*Sometimes they came and went without having met Gatsby at all...*» (Fitzgerald, 1925, p. 44). У цьому реченні з прислівником *sometimes* вжито Past Simple, що вказує на часто повторювану минулу дію.

Отож, українська мова має багато синонімічних часових прислівників, часто для утворення яких використовуються спеціальні префікси, напр., *до-, що-*. В англійській мові також бачимо велику кількість прислівників із часовим значенням, проте більшість із них не має синонімів, або ж синонімами є прислівникові фрази (*sometimes – from time to time*).

2.3. Прикметники

Як і прислівники, прикметники є самостійною частиною мови і вони також можуть виражати час. Проте від прислівників може залежати саме вибір часу в мовленні, особливо в англійській мові. Прикметники, у свою чергу, набувають темпорального значення тільки в контексті, де, наприклад, наявні конкретні дієслівні форми минулого, теперішнього або майбутнього

часів, та описують: 1) тривалість події або її частоту; 2) вік; 3) точний час виконання дії.

1. Прикметники *(не)тривалий, (не)завершений, довгий, незмінний, тимчасовий, постійний* виражають **тривалість дії**. Наприклад: «*Гала поводилася як людина, яка вперше опинилася в новому місці, а в її очах не було нічого, крім втоми після тривалої дороги*» (Павлюк, 2020, с. 221). У цьому реченні процес (поїздка) тривав певний час, але по контексту зрозуміло, що дія вже завершена.

В англійській мові велика кількість прикметників, що описують тривалість дії, можуть стати прислівниками, якщо до них додати закінчення *-ly*. Наприклад: *permanent – permanently; temporary – temporarily; endless – endlessly; momentary – momentarily*. У реченні «*It was Mrs. Norris, the skeletal gray cat who was used by the caretaker, Argus Filch, as a sort of deputy in his endless battle against students*» (Rowling, 1998, р. 139) прикметник *endless* описує дію як таку, що почалася в минулому, триває в теперішньому та триватиме в майбутньому часі. Прикметник *long* у реченні «*After a long pause, Hermione voiced the knottiest question of all in a hesitant voice*» (Rowling, 1998, р. 274) вказує на те, що дія тривала протягом певного часу. Проте в момент мовлення дія є завершеною, оскільки після неї відбулася інша подія, яка виражена дієсловом у другій дієслівній формі (Past Simple). Сам прикметник *long* набуває темпорального значення тільки у контексті.

Також тривалість можуть передавати складні прикметники *long-lasting, short-lived* або слова, що утворено завдяки поєднанню числівника та іменника в однині, напр., *eight-minute, four-day, three-year*, проте в реченні вони відіграють роль прикметника, який вказує на точну тривалість виконання дії. Бачимо використання цих іменникових фраз в наступних реченнях: «*But we're on an eighteen-day tour of Italy, and, of course, you can give me change in lira if you like*» (Abagnale, 1980, р. 153); «*I had a thirty-minute layover in New York*» (Abagnale, 1980, р. 134). Варто зауважити, що для того, щоб відігравати

роль прикметника, дані слова мають вживатися з неозначеним артиклем *a/an* та іменником.

2. На **вік явища або дії** в українській мові вказують прикметники *(не)молодий, давній, древній, доісторичний, попередній, учорашній* тощо. Наприклад: «*Молоді м'які волосинки, неголені вже тиждень, надавали йому неохайного вигляду*» (Підмогильний, 1927, с. 8). Прикметник *молоді* описує іменник, що не вказує на конкретну дію. Проте завдяки логічним міркуванням читач розуміє, що сам процес (росту волосся) почався нещодавно і все ще триває, тому доречно використати даний прикметник у реченні.

В англійській мові прикметники *young, old, ancient, prehistoric, previous* тощо також вказують на вік дії або явища. Наприклад: «*Once more it was pouring, and my irregular lawn, well-shaved by Gatsby's gardener, abounded in small muddy swamps and prehistoric marshes*» (Fitzgerald, 1925, p. 113). Оскільки в цьому реченні мова йде про *marshes* (трясовину), то прикметник *prehistoric* є перебільшенням та показує, що момент утворення трясовини був дуже давно. Без контексту було б неможливо визначити, чи прикметник був застосований у денотативному чи конотативному значенні.

3. Для передачі **точного часу дії або явища** часто використовуються прикметники, що походять від **назв вимірів часу або свят чи конкретних подій**, напр., *пообідній, призахідний, серпневий, осінній, передсвятковий*, тощо. Такі прикметники утворюються за допомогою трансформацій іменників, що переходять в іншу частину мови, так як вони опиняються в залежній позиції стосовно іншого іменника в реченні. Наприклад: «*...він сподівався, що в передсвітанковій імлі, неначе висічений із туману, от-от з'явиться знайомий силует*» (Кідрук, 2017, с. 426). У даному реченні іменник *світанок* за допомогою префіксу *перед-* та суфіксу *-ов-* трансформувався в прикметник, що описує явище як те, що відбулося перед світанком.

В сучасній англійській мові такі трансформації відсутні, тому в реченнях іменники відіграють роль прикметника, не змінюючи своєї форми,

напр., «*Would you like to make that one, or wait until our afternoon flight?*» (Abagnale, 1980, p. 44). Іменник *afternoon* вказує на те, що подія, позначена іншим іменником, відбудуватиметься ввечері. В обох реченнях слова не зазнають ніяких змін задля того, щоб мати властивості прикметника.

Проаналізувавши приклади в цьому пункті, ми можемо відзначити, що прикметники в українській мові часто утворюються з додаванням суфіксів або закінчень до інших частин мов, зокрема дієслова та іменника. В англійській у таких випадках немає трансформації певної частини мови в прикметник, тому зрозуміти функцію слова можна тільки завдяки контексту.

2.4. Сполучник

Сполучник – це службова частина мови, що з'єднує однорідні члени речення та частини складного речення (**головну і підрядну**). Як в англійській, так і в українській мовах ця частина мови є необхідною для побудови речення та визначення часу, який вживається в ньому.

Згідно з працями К. Городенської (2010) ми поділяємо сполучники, що виражають час, на такі типи: 1) сполучники, що визначають початок дії або стану; 2) сполучники, що вказують на часову попередність дії; 3) сполучники, що вказують на часову наступність дії; 4) сполучники, що вказують на одночасність станів, дій; 5) сполучники, що визначають швидке настання дії або стану.

1. На **початок дії** або **стану** в головній частині речення вказують сполучники *з того часу як, од того часу як, від того часу коли, од того часу коли, відтоді як*, тощо. Наприклад: «...відтоді як Марк навчився розмовляти, й до моменту, коли хлопчак пішов до школи, — Віктор іще якось намагався виявляти почуття» (Кідрук, 2017, с. 329). У цьому реченні дія (проявлення почуттів) почалася в минулому (сполучник *відтоді як* вказує на точний момент початку) та закінчилася в минулому.

У реченні «*I've looked forward to coming to Hogwarts ever since B-Bill came and n-now I'll have to leave...*» (Rowling, 1998, p. 231) бачимо сполучник

since, що активно вживається в англійській мові для позначення початку дії. Проте саме слово *since* може бути різними частинами мови, тож для ролі сполучника воно має використовуватися саме в підрядному реченні і супроводжуватися дієсловом (*since B-Bill came*).

2. Сполучники *перед тим як*, *до того як* в українській мові та *before* в англійській мові виражають **часову попередність дії**. Наприклад у реченні «Перед тим як пірнути в нетрі, Наталка обернулася і помахала здалеку уже невидній матері рукою» (Багрянний, 1946, с. 98) спочатку була виконана дія, що описана в головній частині підрядного речення і виражена дієсловами доконаного виду (*обернулася і помахала*). Наступною була дія, що знаходиться в підрядному речення разом зі сполучником *перед тим як* і яка виражена неозначеною формою дієслова доконаного виду (*пірнути*).

Те саме спостерігаємо в наступному прикладі: «*Just before the bank closed, I returned and drew out \$40,000 in a cashier's check...*» (Abagnale, 1980, р. 112). В обох частинах речення використовується Past Simple. Проте часто в англійській мові в підрядних реченнях зі сполучником *before* вживається Past Perfect в головній частині речення, аби вказати на послідовність виконання минулих дій.

3. Як і сполучників попередності дії, **сполучників наступності дії** в обох порівнюваних мовах небагато. В українській мові розглядаємо сполучники *після того як* або *після того коли*, а в англійській мові – *after*.

Наприклад: «Після того як ви поїхали тоді, я не міг нічого робити» (Підмогильний, 1927, с.242); «*But I knew I had discovered a man of fine breeding after I talked with him an hour*» (Fitzgerald, 1925, р. 61). У обох випадках дія в головній частині речення відбулася після дії, що описується в підрядній частині разом зі сполучником. В прикладі англійською мовою на це також вказує вживання часу Past Perfect.

4. **Одночасність дій або станів** в підрядній та головній частинах речення в українській мові виражають за допомогою сполучників *тоді як*, у

той час як, у той час коли, тимчасом як. В англійській мові – за допомогою *while, when.*

Наприклад: «*Колись за такі рівенькі панти китайці платили золотом удвоє проти ваги, тоді як за звичайні (платили) лише половину...*» (Багрянний, 1946, с.144). Дії в обох частинах речення відбуваються в одному часовому проміжку, на що вказує *тоді як* і використання дієслова недоконаного виду (*платили*).

«*Harry waited nervously while Dumbledore considered him...*» (Rowling, 1998, р. 163). В даному випадку вживається Past Simple в обох частинах речення, проте часто для підкреслення тривалості дії використовується Past Continuous.

5. В українській мові на **швидке настання дії або стану** часто вказують парні сполучники *щойно... як, тільки-но... як, лише... як, ледве... як*, тощо, а також одиничні сполучники *лишень, тільки, щойно*. Наприклад: «*Щойно місяць піднявся трошечки вище, як на нього налетіли нічні темні хмари*» (Павлюк, 2020, с. 404).

Серед сполучників даного типу в англійській мові виділяємо *as soon as, once*. Наприклад: «*As soon as I arrived I made an attempt to find my host...*» (Fitzgerald, 1925, р. 39).

У порівнянні з іншими частинами мови, сполучників, що виражають час, насправді невелика кількість в обох мовах, так як ті слова, що деякі вважають сполучниками, насправді є прислівниками або прийменниками часу. Найчастіше у художніх творах зустрічаються сполучники, що вказують на часову попередність та наступність дії, оскільки всі події, як правило, описуються в минулому часі.

2.5. Числівники

Числівник, як і прикметник, є другорядним засобом вираження часу, так як його темпоральне значення тісно пов'язане з контекстом. Тому найчастіше темпоральні властивості набуваються числівником, коли він

знаходиться в словосполученні разом з іменником, що має часове значення, напр., «Тобто те, що ми збиралися виплачувати ще п'ятнадцять років» (Павлюк, 2019, с. 41). У даному реченні використано власне кількісний числівник *п'ятнадцять*, що в поєднанні з іменником виражає **точну тривалість дії**. У наступному прикладі кількісний числівник вказує на **час закінчення дії**: «Ми повернемося більш як через сорок років» (Павлюк, 2019, с. 47). Цю властивість кількісного числівника бачимо і в англійській мові, напр., «The banks in New York had been open for fifteen minutes» (Abignale, 1980, p. 142), де *fifteen* показує тривалість.

Порядкові числівники в обох мовах можуть позначати **черговість дій**, напр., «Другого дня вранці Степан уже з'явився перед українізаційний *ареонаг...*» (Підмогильний, 1927, с. 100); «The time had come to choose their subjects for the third year...» (Rowling, 1998, p. 195). Тобто такі числівники розміщують події на часовій осі.

Окрім вище розглянутих випадків, числівники можуть виражати час, якщо їх використовувати для позначення дат або години.

- **Дати.** Один зі способів вказати часовий інтервал, до якого відноситься подія – це використання **датування**. Як зазначає С. Романюк (2012), це лексико-синтаксична категорія, яка стосується вживання часових форм у підрядних реченнях. Датування може бути виражене за допомогою синтаксем, які містять числівники та іменники в родовому або називному відмінку без прийменника, або з прийменниками *в* (або *у*), *від* та *близько* (із значенням приблизності). Наприклад: «Так от, дата була якраз учорашня — 5 грудня, — а ось рік... Виходило так, що цей аркуш був списаний день у день дев'ять років тому — 2008-го» (Павлюк, 2020, с. 248). Перший порядковий числівник використаний в називному відмінку разом з іменником, що виражає зимовий місяць. Другий підрядний числівник в родовому відмінку означає рік і в даному контексті може вживатися без іменника з часовою семантикою, так як такий іменник вже є у реченні. В англійській мові для утворення

порядкового числівника додається закінчення *-th*, коли мова йде про день, напр., «...and headed “This schedule in effect July 5th, 1922”» (Fitzgerald, 1925, p. 55). У цьому реченні порядковий числівник стоїть після іменника, що позначає місяць, а рік пишеться після коми та виражається за допомогою кількісного числівника.

- **Година.** Для уточнення часової орієнтації дії в мовленні окрім дати часто вказується **година**. Для того, щоб вказати годину, в українській мові використовується порядковий числівник у жіночому роді, напр., «*Четверта ранку. Ірма відчинила для мене біостанцію...*» (Павлюк, 2019, с. 345); «*Була сьома година чи десь близько цього*» (Павлюк, 2019, с. 83). В останньому прикладі числівник пишеться разом з іменником *година*, проте у першому та другому прикладі бачимо, що це не є обов'язковим.

У наступних реченнях помічаємо, що в англійській мові для позначення години застосовуються **кількісні числівники** разом з уточнюючими *a.m.* (година від півночі до полудня) та *p.m.* (година від полудня до півночі): «...and walked into Miss Gundersen's office at 9:45 a.m.» (Abagnale, 1980, p. 135); «*I didn't get back to the airport until after 11 p.m. ...*» (Abagnale, 1980, p. 145). Також у даних прикладах година вказується за допомогою цифр, а не літер.

Висновки до Розділу II

У даному розділі ми розглянули наступні частини мови: дієслово, прислівник, прикметник, сполучник та числівник. Вони були проаналізовані з точки зору їхньої здатності виражати час у художніх творах обох мов.

Як зазначалося багатьма науковцями, найважливішим засобом передачі часу є **дієслово**. В українській мові воно має форми: 1) із закінченням на *-но*, *-то*; 2) способів, що діляться на дійсний, умовний та наказовий способи; 3) дієприкметники; 4) дієприслівники; 5) інфінітив. В українській мові найчастіше вживається способова форма, а саме дійсний спосіб, оскільки він здатен виражати минулий, теперішній та майбутній часи.

В англійській мові розглядаємо: 1) інфінітив або неозначену форму; 2) форму минулого часу; 3) дієприкметник минулого часу; 4) дієприкметник теперішнього часу. У цьому розділі ми детально розглянули **дієслівні форми** минулого, теперішнього та майбутнього часів в обох мовах. В сучасній англійській до часової **групи Past** відносимо: Past Simple, Past Continuous, Past Perfect, Past Perfect Continuous; до **групи Present**: Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, Present Perfect Continuous; до **групи Future**: Future Simple, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect Continuous. Ми помітили, що цей поділ відбувається за однією схемою, де основна увага приділяється доконаності або недоконаності дії, її частотності та тривалості.

В українській мові маємо не такий різноманітний розподіл часів: давноминулий; минулий доконаний та недоконаний; теперішній актуальний та неактуальний; майбутній доконаний та недоконаний. Ми зауважили, що порівнювані мови мають певні відповідники за значенням, наприклад українському теперішньому актуальному часу відповідає англійський Present Continuous, а майбутньому доконаному - Future Simple або Future Perfect в залежності від контексту.

Ми визначили, що вибір конкретної дієслівної форми може залежати від інших частин мов, які є у реченні. Проаналізувавши приклади з художніх творів, ми можемо зробити висновок, що більш помітною ця залежність є саме в англійській мові, у якій особливо впливовим є прислівник з темпоральним значенням (*now, yesterday, later, sometimes*). Ознайомившись із працями вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно нашої теми, ми визначили, що запропоновані в роботі частини мови в сучасній англійській та українській можна ділити одним й тим самим способом, однак при цьому будуть помітні деякі відмінності, спричинені належністю порівнюваних мов до різних **типологічних класів**.

Серед **прислівників**, що можуть виражати час, ми виділили:

- 1) прислівники-локалізатори дії (означені, неозначені, заперечні);
- 2) прислівники межі дії;
- 3) перспективно-часові прислівники;

4) **частотно-часові** прислівники. Прикладом аломорфної ознаки є використання в англійській мові сполучників часу *till/until* у випадках, коли українською те саме значення передається за допомогою прислівників межі дії із префіксами *до-, по-* (*допоки, поки*).

Ізоморфною рисою прикметників в зіставляваних мовах є повне розкриття і розуміння їхнього часового значення тільки у контексті. Ми виокремили **прикметники**, що передають: 1) **тривалість** дії; 2) **вік** події; 3) **точний час виконання** дії. Саме в цій частині мови українська та англійська мають найбільшу кількість відмінностей. До найвагоміших розбіжностей відноситься використання англійського іменника в якості прикметника, що показує точний час (*summer month, afternoon flight*). Українська мова є більш гнучкою з точки зору утворення прикметників завдяки іншим частинам мови, так як вона є **синтетичною** і в ній ефективно використовуються суфікси та префікси (*літо – літній, захід – призахідний*).

Ми змогли виділити та порівняти в сучасній англійській та українській **сполучники**, що вказують на: 1) **початок** дії; 2) **часову попередність** дії; 3) **часову наступність** дії; 4) **одночасність** дій; 5) **швидке настання** дії. У нашій роботі ця службова частина мови налічує найбільшу кількість типів. Також вона, як і прислівник, є одним із найвпливовіших периферійних засобів вираження часу, оскільки завдяки їй можливо розташувати декілька дій у часовому просторі з максимальною точністю. Проте ми дійшли до висновку, що у порівнянні з прислівником, прикметником та числівником, сполучник налічує найменшу кількість мовних одиниць, а також його найлегше сплутати з іншими частинами мови, особливо в англійській (з прислівниками або прийменниками).

Числівники, що здатні виражати час, як і прикметники потребують контекст, і, у більшості випадків, поєднання з іменником, що має темпоральне значення (*година, years*). Ми виокремили числівники, що передають: 1) **точну тривалість** дії; 2) **час закінчення** дії; 3) **черговість** дій. Найбільш вживаними, однак, є кількісні та порядкові числівники, які в

контексті позначають **дату** або **годину** виконання дії. Проаналізувавши приклади з художніх творів, ми помітили, що в англійській мові числівники частіше пишуться за допомогою цифр, а в українській - за допомогою літер. Важливою аломорфною рисою є можливість відмінювання порядкового числівника за родом для позначення години в українській мові.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Провівши дане дослідження, ми переконалися, що хоч і багато вітчизняних та зарубіжних науковців глибоко вивчали частини мови з часовим значенням, вони фокусувалися на аналізі лише однієї мови. У нашій роботі ми, спираючись на праці науковців С. Романюк, О. Бачишиної, В. Русанівського, О. Ковтун, К. Городенської, порівняли здатність виражати час та властивості дієслова, прислівника, прикметника, числівника та сполучника в сучасній англійській та українській мовах на основі художніх творів, зокрема: І. Павлюк «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» (2020) і «Танець недоумка» (2019); М. Кідрук «Не озирайся і мовчи» (2017); J. K. Rowling «Harry Potter and the Chamber of Secrets» (1998); F. S. Fitzgerald «The Great Gatsby» (1925); F. Abagnale «Catch me if you can» (1980) та ін., після чого ми можемо зробити висновок, що:

1. Порівнювані мови є флективними, проте сучасна англійська належить до **аналітичного типу** мов, а сучасна українська - до **синтетичного типу**. Знання ознак різних типологічних класів допомогло нам зрозуміти основні ознаки порівнюваних мов, природу їхніх **дієслівних форм**, **ізоморфні** та **аломорфні** риси, а також способи творення та використання різних частин мов для вираження категорії часу.

2. Часові поняття тривалості та нетривалості, одночасності та різночасності, тощо проявляються в мовах за допомогою різноманітних засобів, які можливо описати терміном **темпоральність**. Даний термін тісно пов'язаний з **категорією часу**, що показує відношення дії до моменту мовлення.

Ми з'ясували, що дієслово, хоча і є головним засобом вираження часу, не здатне точно розташувати дію чи явище на часовій осі без допомоги прислівників, прикметників, сполучників та числівників, які також мають темпоральне значення.

3. Сучасна англійська та українська мови мають три часи: минулий, теперішній та майбутній. В англійській мові ці часи поділяються підтипи:

група **Past** (Past Simple, Past Continuous, Past Perfect, Past Perfect Continuous), група **Present** (Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, Present Perfect Continuous), група **Future** (Future Simple, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect Continuous). Велика кількість підтипів може викликати певні труднощі в мовленні, проте це допомагає наголошувати на тривалості або завершеності дії в часовому просторі.

В українській мові виділяємо минулий (та **давноминулий**) час, теперішній (**актуальний** та **неактуальний**) час, майбутній (**доконаний** та **недоконаний**) час. Тривалість дії в цих часах передає доконаний та недоконаний вид дієслова.

4. До периферійних засобів вираження часу в українській та англійській мовах відносяться: прислівники, прикметники, сполучники та числівники. Ці частини мови діляться на підгрупи відносно їхніх темпоральних характеристик. В обох мовах у нашій роботі маємо однаковий поділ: 1) **прислівники**: локалізатори дії; межі дії; частотно-часові та перспективно-часові; 2) **прикметники**, що описують: тривалість або частоту дії; вік дії; точний час виконання дії; 3) **сполучники**, що вказують на: початок дії; часову попередність дії; часову наступність дії; одночасність дій; швидке настання дії; 4) **числівники**, що зазначають: точну тривалість дії (у тому числі за допомогою датування та вказування години); час закінчення дії; черговість дій.

В обох мовах найефективніше час у реченні виражають дієслово в поєднанні з **прислівником-локалізатором** дії. Прикметники та числівники розкривають своє темпоральне значення тільки в контексті, а сполучник з'єднує частини речення, тому вони є більш другорядними.

Хоча ми зазначили, що поділ цих частин мов на типи у нашому дослідженні є однаковим для обох мов, у самих прикладах із художніх творів побачили певні розбіжності. Таким чином, в англійській мові: найчастіше використовуємо сполучники часу в тих випадках, де в українській застосовуємо прислівники-локалізатори; вживаємо іменник у значенні

прикметника, у той час, коли в українській за допомогою префіксів, суфіксів та закінчень перетворюємо іменник у прикметник, що передає точний час виконання дії; поєднуємо числівник та іменник для утворення словосполучення, що у реченні має функцію прикметника; утворюємо велику кількість прислівників із часовим значенням, що походять від прикметників, завдяки суфіксу *-лу*, тощо.

5. Українська мова має більшу варіативність слів, які передають **час** в мовленні, що особливо помітно при аналізі *сполучників*, де ми помітили велику кількість синонімічних мовних одиниць.

РЕЗЮМЕ

The research on the topic "Ways of expressing time in Modern English and Ukrainian" is devoted to the analysis of the ways of expressing time in the contrasted languages by means of different parts of speech. The course paper consists of an introduction, two chapters, general conclusions and a list of reference materials.

The first chapter «**Theoretical Foundations of the Study of Time Expression in Modern English and Ukrainian**» («Теоретичні підвалини вивчення вираження часу в сучасних англійській та українській мовах») is theoretical. It explains the purpose of comparative grammar, the typology of languages, the main features of modern English and Ukrainian languages, and the concept of the category of time.

The second chapter, «**Ways of Expressing Time in Modern English and Ukrainian**» («Засоби вираження часу в сучасних англійській та українській мовах») is a practical research. It presents an analysis and comparison of some parts of the speech that can describe time, based on examples from English and Ukrainian fiction literature. It showed that the verb is not the only means of expressing time in both languages. Adverbs, adjectives, conjunctions and numerals, which are peripheral means, can also have temporal meaning. Nevertheless, they help to place the action on the time axis with maximum accuracy, which the verb alone is not able to do. We have divided the parts of speech according to their ability to convey time in the contrasted languages in the same way, but the analysis and comparison of examples from fiction literature in English and Ukrainian showed us not only isomorphic but also allomorphic features, and that Ukrainian has a greater choice of words to describe action in relation to time, which is partly due to its belonging to the synthetic type of languages.

Keywords: time, the category of time, isomorphic features, allomorphic features, temporality, present, past and future tenses.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Aarts, F., Wekker, H. (1987). *A Contrastive Grammar of English and Dutch*.
2. Бабич, В. (2019). Зіставлення мов як спосіб їх вивчення. Граматика. Відновлено з <http://education-ua.org/ua/blogs/19-tema-1/1363-zistavlennya-mov-yak-sposib-yikh-vyvchennya-hramatyka>
- 3 Барчук, В. (2011). Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис. Монографія. - Івано-Франківськ: Сімик. - 416 с.
4. Бачишина, О. Б. (2014). Засоби вираження часу в українській мові (на матеріалі української химерної прози). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Вип. 46, с. 37–40.
5. Бачишина, О. Б. (2016). Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі. [Дис. канд. філол. Наук: 10.02.01.]. Львівський Національний Університет імені Івана Франка.
6. *Вісник студентського наукового товариства*. Вип. 7, Ніжин (2011), с. 174-177.
7. Городенська, К. Г. (2010). *Сполучники в українській літературній мові*. Видав. дім Дмитра Бураго, 204 с.
8. Greenberg, J. (1974). *Language Typology. A historical and analytic overview*. Stanford University.
9. Грищенко, А. П., Мацько, Л. І., Плющ, М. Я. та ін. (2002). *Сучасна українська літературна мова*. (За ред. А. П. Грищенка.) — 3-тє вид., допов. — К.: Вища шк. — 439 с.
10. Depraetere, I., Langford, C. (2020). *Advanced English Grammar. A Linguistic Approach. Second Edition*.
11. Карамишева, І. Д. (2012). *Контрастивна граматики англійської та української мов*. Вінниця: Нова Книга, с. 320.

12. Ковтун, О. В. (2011). Сполучні комплекси у сфері темпоральних семантико-синтаксичних відношень. Відновлено з <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16220>
13. Корунець, І. В. (2003). Порівняльна типологія англійської та української мов.
14. Кочерган, М. П. (2001). Вступ до мовознавства, с. 368.
15. Klein, W. (2009). How time is encoded.
16. Кричун, Л. (2017). Транспозиція часових дієслівних форм у романі Тані Малярчук "Забуття". Стаття. *Наукові записки* – Випуск 153 – Серія *Філологічні науки*, Кіровоград – с. 106-111.
17. Марчило, Л. М. Історія форм майбутнього часу дієслова в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ: НПУ імені Драгоманова, 1999.
18. Пономарів, О.Д., Різун, В.В., Шевченко, Л.Ю. та ін. (2008). Сучасна українська мова (за ред. О.Д. Пономарева), 4-те вид., К.: Либідь. — 488 с.
19. Попович, Л. (2016) Про взаємодію дієслівних категорій та часові форми в українській мові. *Граматичні студії*. Вип. 3. С. 47-56.
20. Ramat, P. (1987). *Linguistic Typology*. Mouton de Gruyter, p. 415.
21. Rossiter, A. (2021). *A New English Grammar – American edition*.
22. Русанівський, В. М. (1971). Структура українського дієслова. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка.
23. Романюк, С. (2012). Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові, Варшава, 236 с.
24. Sujaya, N, Setyarini, N. K. (2019). Subordinating Conjunction Expressing Purpose and Reason Used in Some Novels. *Proceedings of the First International Seminar on Language, Literature, Culture and Education, Kendari, Indonesia*, p. 272-281.
25. Forster, M. N. (2011). *German Philosophy of Language. From Schlegel to Hegel and Beyond*.

26. Shibatani, M., Bynon, T. (Eds.) (1995). *Approaches to Language Typology*. Oxford University Press.

27. Ярошевич, І. А. (2006). Терміни на позначення дієслова, його форм і категорій в українській мові. *Наукові записки*. Том 60, с. 72-77.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abagnale, F. (1980). «Catch Me If You Can».
2. Багрянний, І. (1946). «Тигролови».
3. Kesey, K. (1962). «One Flew Over the Cuckoo's Nest».
4. Кідрук, М., (2017). «Не озирайся і мовчи».
5. London, J. (1909). «Martin Eden».
6. Павлюк, І. (2019). «Танець Недоумка».
7. Павлюк, І. (2020). «Я бачу, вас цікавить п'ятьма».
8. Роулінг, Дж. К. (1998). «Гаррі Поттер і таємна кімната».
9. Rowling, J. K. (1998). «Harry Potter and The Chamber of Secrets».
10. Рутківський, В. (2007). «Джури козака Швайки».
11. Fitzgerald, F. S. (1925). «The Great Gatsby».
12. Чурай, М. (1950). «Засвіт встали козаченьки».